

BUGU

Dil ve Eğitim Dergisi

BUGU
Journal of Language and Education

3/1, 1-15

TÜRKİYE

www.bugudergisi.com

E-ISSN: 2717-8137

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 09.02.2022

Makale Kabul Tarihi: 07.03.2022

Mert, O. (2022). Türk kültüründe ağıt geleneği ve Alper Tonga sagusu. *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi*, 3(1), 1-15.
<http://dx.doi.org/10.46321/bugu.80>

TÜRK KÜLTÜRÜNDE AĞIT GELENEĞİ VE ALPER TONGA SAGUSU

Prof. Dr. Osman MERT

Atatürk Üniversitesi osmmert@gmail.com ORCID

Öz

Türk kültüründe yas törenleri, ölüye saygı göstermek, ölüm karşısında hissedilen acıyı yansıtmak ve acıyı paylaşmak gibi nedenlerle günümüze kadar varlığını korumuş kültürel özelliklerden biridir. Kişisel ya da toplumsal düzeyde acı veren ölümlü pek çok olay, Türk boylarında genellikle ağıtla da ifade edilmiştir. Türklerde İslami Dönem öncesinden günümüze kadar cenaze töreni, yas ve ağıt söyleme geleneği hep birlikte var olmuştur. Türk kültür tarihinde cenaze törenleri, cenazeye ilgili ritüeller, uygulamalar, mezar şekilleri, ölümün ve mezarın / mezarlığın algılanma biçimi; ölüm karşısında gösterilen tepkiler kabul edilen inanç sistemlerine göre farklılık gösterse de doğal olarak tarihî süreçte ölüm karşısında ölenin yakınlarının hissettiği acıda ve yaşanan derin travmada herhangi bir değişiklik olmamıştır.

En az doğum kadar gerçek olan ölüm karşısında çaresiz kalan insanoğlu, bu çaresizliği bazen gözyaşı dökerek, bazen üzülenerek, bazen de ağıtlar yakarak yansıtmıştır. Ancak yaşanan acılar zamanla etkisini kaybetse de duygu yüklü ağıt sözleri kültürel hafızada korunabilmekte ve kültürün önemli nitelikleri arasında varlığını sürdürmektedir.

Yenisey ve Talas Yazıtları başta olmak üzere Köktürk harfli yazıtlarda şiirsel bir üslupla nesir şeklinde ifade edilen ağıt metinlerinin şiir biçiminde tespit edilebilen en kapsamlı ilk örnekleri Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Alper Tonga Sagusu ve diğer ağıt metinleridir. Bu çalışmada Türk kültüründe ağıt söyleme geleneği çerçevesinde Alp Er Tonga Sagusu ile birer mezar taşı olan Köktürk harfli yazıtlardaki benzerlikler dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Alp Er Tonga, sagu, Türk edebiyatı, Türk dili.

THE TRADITION OF ELEGY IN TURKISH CULTURE AND ALPER TONGA ELEGY

Abstract

In Turkish culture, mourning ceremonies are one of the cultural features that have preserved their existence until today for reasons such as respecting the dead, reflecting the pain felt in the face of death, and sharing the pain. Many mortal events that are painful on a personal or societal level are often expressed with laments in Turkish tribes. From the pre-Islamic Period to the present day, the tradition of funeral rites, mourning, and lamentation has always existed in Turks. Funeral ceremonies, funeral rituals, practices, burial forms,

BUGU Dil ve Eğitim Dergisi, 3(1), 2022, 1-15, TÜRKİYE

perception of death and grave/cemetery in the history of Turkish culture; Although the reactions to death differ according to accepted belief systems, naturally, there has been no change in the pain felt by the relatives of the deceased and the deep trauma experienced in the face of death through the historical process.

Helpless in the face of death, which is as significant as birth, human beings reflected this helplessness sometimes by shedding tears, sometimes by sadness, and sometimes by lamenting. However, although the pain itself faded over time from individuals, emotional laments can be preserved in cultural memory and continue to exist among the important aspects of culture.

The most comprehensive first examples of lament texts that can be identified in poetic form in Köktürk letter inscriptions, Yenisey and Talas Inscriptions, in particular, are Alper Tonga Elegy and other lament texts in *Dîvânu Lugâti't-Türk*. In this study, within the framework of the tradition of lamenting in Turkish culture, the similarities between the Alp Er Tonga Elegy and the Köktürk letter inscriptions, which are tombstones, are presented to attention.

Keywords: Alp Er Tonga, elegy, Turkish literature, Turkish language.

Ø. Giriş:

Hangi kültürden, hangi sosyal tabakadan olursa olsun dünyaya gelen her bireyin yüzleştiği, yüzleşeceği ölüm karşısında insanoğlu çaresizdir. Evrensel bir kavram olan ölüme yaşayanların tepkisi kültüre ve inanç sistemine göre birtakım farklılıklar arz etse de ölüm karşısında duyulan acı da en az ölüm kadar evrenseldir.

Türk kültür tarihinde cenaze törenleri, cenazeye ilgili ritüeller, uygulamalar, mezar şekilleri, ölümün ve mezarın / mezarlığın algılanma biçimi; ölüm karşısında gösterilen tepkiler kabul edilen inanç sistemlerine göre farklılık gösterse de doğal olarak tarihî süreçte ölüm karşısında ölenin yakınlarının hissettiği acıda ve yaşadıkları derin travmada herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Hayatın en büyük ve en acı gerçeği olan ölüm karşısında çaresiz kalan insanoğlu, bu çaresizliği bazen gözyaşı dökerek, bazen üzülecek, bazen öfkelenerek bazen de bütün bu duyguları içeren gönül ıstırabının terennümleri olan ağıtlar yakarak karşılamıştır. Ancak hissedilen acılar zamanla ortadan kalksa da duygu yüklü dizeler baki kalmakta ve bunlar, kültürümüzün önemli bir taşıyıcısı olarak varlığını sürdürmektedir (Öger, 2007, s. 737).

Türkçe Sözlük'te edebiyat terimi olarak “ağıt”, “Ölen bir kimsenin gençliğini, güzelliğini, iyiliklerini, değerlerini, arkada bıraktıklarının acılarını, büyük felaketlerin acılı etkilerini dile getiren söz veya okunan ezgi, yazılan yazı, sagu, mersiye” şeklinde tanımlanmıştır (TDK).

Şükrü Elçin ağıt kavramını, “İnsanoğlunun ölüm karşısında veya canlı cansız bir varlığını kaybetme, korku, telaş ve heyecan anındaki üzüntülerini, feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini düzenli düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türkülere batı Türkçesinde umumiyetle ağıt denir.” şeklinde tanımlamıştır (Elçin, 1993, s. 290).

Cem Dilçin'e göre ise ağıt, “Bir kimsenin ölümü üzerine duyulan acıları anlatmak amacıyla söylenen şiirlerdir.” (Dilçin, 2000, s. 342). Ağıtlar insanlığın ortak acısını canlı şekilde anlatan edebî metinlerdir. Ağıt, bir ölüm üzerine belli bir geleneğe uyularak yapılan törenlerde

yakılmış ve söylenmiş bir de böyle bir törende yakıldığı hâlde daha sonra da hatıralarda yaşayan türkü olarak iki anlama gelir (Boratav, 1982 B, s. 471).

İslamiyet öncesi Türk kültür tarihinde “sagu” kavram işaretleriyle karşılanan ağıt kavramı, günümüzde “Uygur Türkçesinde ‘*mersiye koşukları*’; Özbek Türkçesinde ‘*mâtemnâme, ağı, marsiya*’; Kazak ve Kırgız Türkçelerinde ‘*coktav, kosok gelin ağılatması*’; Türkmen Türkçesinde ‘*ağı, tavs, tavsı, marsiya*’; Nogay Türkçesinde ‘*bozlaw/bozlaw*’; Azerbaycan Türkçesinde ‘*ağı, sîven*’; Musul- Kerkük Türkçesinde ‘*sazlamag*’; Kırım Tatar Türkçesinde ‘*taqmaq*’ ve Gagavuz Türkçesinde ‘*aalamak türküleri*’ kavram işaretleriyle karşılanmıştır” (*Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, C 3, Ankara: AKM Yayınları, 2003, s. 543*).

1. Türk Kültüründe Ağıt Geleneği:

Ağıt yakmanın Türk toplumunda çok eski bir geçmişi vardır. İslamiyet’ten önceki dönemde ünlü bir kişinin ölümünden sonra yapılan ve yoğ adı verilen dinsel yas törenlerinde “sagu” denen şiirler söylenirdi. Bu şiirlerde ölünün iyilikleri, yiğitlikleri, cesareti, yaşarken yaptığı işler... anlatılırdı.

Çin kaynaklarında Hunların cenaze törenleriyle ilgili ilk bilgiler MÖ III. yüzyıla aittir ve oldukça sınırlıdır. Çin kaynaklarındaki bu bilgilere göre Hunlar, ölülerini altın ve gümüş işlemeli kumaş ve kürklerle örttükları iç ve dış olmak üzere iki tabakadan oluşan tabutlara koyarlardı (İnan, 2006, s. 177-178).

Avrupa Hunlarında cenaze törenleriyle ilgili olarak D. Kaya, Hunların MS 453’te ölen hükümdarları Atilla için düzenlenen yoğ töreninde söylendiği iddia edilen ağıtı Jordanes’ten şöyle aktarır (Kaya, 1999, s. 248 akt. Çelebi, 2006, s. 5):

Hunların en büyük hükümdarı ve Mounzoukh’un oğlu, en cesur kavimlerin hükümdarı Atilla, kendisinden önce hiç duyulmamış bir kuvvetle Scythia ve Germania büyük ülkelerine sahip oldu. O, bu büyük ülkelerin birçok şehirlerini zapt etmek suretiyle, Roma’yı korkuttu; başka yerler daha, onun pençesine düşmesin korkusuyla, Roma onu ricalarla ve her sene verdiği vergi sayesinde teskin edebildi. Bütün bunları yaptıktan sonra, talihin hususi bir yardımıyla öldü; fakat düşmanların darbeleri altında, yahut kendi adamlarının hıyaneti ile değil, düğün neşeleri içinde, kuvvetine hiç halel gelmeyen milleti arasında, en ufak bir acı duymadan öldü. Hiç kimsenin intikam talep edemeyeceği bu ölümü kim hikâye edecek!..

Batılı kaynaklarda, Atilla’nın cenaze törenine katılanların tıpkı aynı dönemlerde Asya’da olduğu gibi Hunların saçlarını kestikleri, yüzlerini yaralayarak kan akıttıkları (Özdemir, 2002, s. 12; Çelebi, 2006, s. 5) ifade edilmektedir.

Yukarıda da görüldüğü gibi Atilla için söylenen ağıtla Bilge Kağan’ın kardeşi Köl Tigin’in ölümünün ardından ifade ettikleri arasında da ciddi benzerlikler vardır. Köl Tigin Yazıtı’nın doğu yüzünün otuzuncu satırında Köl Tigin’in öldüğünü söyleyen Bilge Kağan, takip eden satırlarda ve yine Köl Tigin Yazıtı’nın kuzey yüzünün 1-10. satırları arasında Köl Tigin’in kahramanlıklarını, cesaretini, yiğitliğini, Türk halkı için yaptıklarını aktarırken, boyları bir araya getirme, içeride ve dışarıda istikrarı sağlama ve koruma amacıyla Kırgızlar, Türgişler, Oğuzlar, Karluklar, Azlar, İzgiller ... Soğdlar ve Çinliler ile yaptıkları mücadeleleri ayrıntılı bir şekilde anlatır (Mert, 2009, s. 7). 10. satırdan itibaren de Bilge Kağan kardeşinin ölümünün ardından hissettiklerini ve yaptıklarını şöyle ifade eder:

Kardeşim Köl Tigin vefat etti. Kendim yas tuttum. Gören gözlerim görmez gibi, eren aklım ermez gibi oldu. Kendim düşünceye daldım. Zamanı Tanrı tayin eder; insanoğlu hep ölmek için yaratılmış. Öyle düşündüm. Gözlerimden yaş gelse engel olarak, gönülden feryat gelse geri çevirerek yas tuttum. Çok yas tuttum. İki şad başta olmak üzere kardeşlerimin, oğullarımın, beylerimin, halkımın gözleri kaşları berbat olacak diye kaygılandım (KT K 10-11 Tekin, 1995, s. 53).

Bilge Kağan Köl Tigin Yazıtı'nın doğu yüzünün 4. satırında Bumın Kağan'ın yoğ törenine katılanları şöyle aktarır:

Sonra kendisi öylece vefat etmiş. (Cenaze törenine) yasçı (ve) ağlayıcı (olarak) doğuda, gün doğusundan Bükli Çöl halkı, Çinliler, Tibetliler, Avarlar, Bizanslılar, Kırgızlar, Üç Kurikanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar, Tatabılar.... Bunca halk gelerek yas tutmuşlar (KT D 4; BK D 5 Tekin, 1995, s. 39, 63).

Bilge Kağan Köl Tigin Yazıtı'nın kuzey yüzünün 11-13. satırlarında ise Köl Tigin'in yoğ törenine katılanları daha detaylı olarak şöyle sıralar:

Yogçı / yasçı ve ağlayıcı olarak Kıtay ve Tatabı halkları temsilcilerinin başında General Udar geldi. Çin İmparatoru'ndan (onun temsilcisi olarak) İşiyi Likeng geldi; ... Tibet Hakanı'ndan (onun temsilcisi olarak) Bölön geldi. Geride, gün batısındaki Soğdlar, İranlılar ve Buhara şehri halkından General Nek ve Oğul Tarkan geldi. On-Ok oğlum Türgiş hakanından Mühürdar Makaraç ve Mühürdar Oğuz Bilge geldi. Kırgız Hakanı'ndan Tarduş İnançu Çor geldi. Türbe yapımcısı, süsleme sanatçısı ve mezar taşı ustası (olarak) Çin İmparatoru'nun yeğeni General Çang geldi (KT K 11-13 Tekin, 1995, s. 53).

Yukarıdaki katılımcılar, bunların temsil ettikleri devletler, halklar ya da boylar ve Köl Tigin Yazıtı'nın batı yüzünde yer verilen Çin Kağanı'nın taziye metni; Manas Destanı'nda Kökütey Han'ın ölümü üzerine oğlunun her tarafa davetçi göndererek herkesi babasının ölü aşına davet etmesi ve "Aşıma gelmeyenin malını mülkünü yağma ederim.", "Kâfir ile Müslüman'ı bir tutarım (Ögel, 2001, s. 770; İnan, 2006, s. 194-195)." demesi dikkate alınırsa Türklerde cenaze törenlerine oldukça önem verildiği; törene dost, düşman her grubun temsilcisinin katıldığı anlaşılmaktadır.

Köktürk yoğ törenlerinde oldukça önemli olduğu anlaşılan ve Bilge Kağan tarafından Köl Tigin'in cenaze törenine katılanlar aktarılırken en başta sayılan "sığıtçı / ağlayıcı", Köl Tigin için yaptırılan mezar kompleksinde diğer heykellerin yanında yerini alır:

Foto 1: Köl Tigin Mezar Kompleksi'ndeki sıgıtçı / ağlayıcı heykeli (Foto: C. Alyılmaz)

“Yoğ” kelimesiyle birlikte “yakınmalarda bulunmak, ağla-, hıçkırarak ağla-, hüngür hüngür ağla- (DLT I 189)” anlamlarına gelen “sıgta-”; “ölümüne ağla-, arkasından gözyaşı dök-; hâline ağla-, yan- (KT B4)” anlamlarına gelen “sıgta- yogla-” (KT B4) ve “sesli ağla-, bağırarak ağla- (DLT III 355)” anlamlarına gelen “bañ sıgta-” kavram işaretleri de kullanılmaktadır. Bu fiilin kökü, Kaşgarlı'nın yakınmalar şeklinde çevirdiği “sıgıt” sözcüğünü oluşturan “sıg-” fiilidir. “Sıg-” kökü, “yakınmalarda bulunan kimse” anlamına gelen “sıgıtçı” sözcüğüyle birlikte Orhun Yazıtlarında da kullanılmıştı (Roux, 1999, s. 264).

Cenaze töreni sırasında şarkı veya ilahi şeklinde seslendirilen ağıt, büyük bir olasılıkla anma törenlerinde tekrarlanmaktaydı ve bu nedenle bu sözcük taşın üzerine kazınıyordu. Jordanes, cenaze şarkısının esas amacının ölünün eylemlerini anlatmak olduğunu, dolayısıyla yazıtların da ölenin hayatını ve belirgin fiillerini anlatması itibarıyla birer ağıt metni olarak düşünülebileceğini belirtir. Ancak her ne kadar mesaj itibarıyla ağıt metinleriyle ortak bölümlere sahip olsa da Orhun, Ötüken Uygur Dönemi Yazıtlarının metinlerini ağıt metni olarak değerlendirmek mümkün değildir. Ancak özellikle Yenisey ve Talas Yazıtları cenazeye ilgili yakınma metinlerine fazlaca yer verdiğinden, çoğunlukla ölen kişinin ağzından olmak üzere ünlem cümlelerinin geçiş sıklığının çok fazla olmasından dolayı bu kategoride değerlendirilebilir (Roux, 1999, s. 265-266).

Köktürklerin cenaze törenleriyle ilgili Köl Tigin, Bilge Kağan ve Bilge Tonyukuk Yazıtlarından birtakım bilgiler öğrenmek mümkün olmakla birlikte Abdülkadir İnan ‘Şamanizm’ adlı kitabında Çin kaynaklarından hareketle konuyla ilgili şu bilgileri aktarır: Ölüyü çadıra koyarlar. Oğulları, torunları, akrabaları atlar ve koyunlar keserler ve çadırın önüne sererler. Ölü bulunan çadırın etrafında at üzerinde yedi

defa dolaşırlar. Kapının önünde bıçakla yüzlerini kesip ağlarlar. Yüzlerinden kan ve gözyaşı karışık olarak akar. Bu töreni yedi defa tekrar ederler. Sonra muayyen bir günde ölünün bindiği atı, kullandığı bütün eşyayı ölü ile beraber ateşte yakarlar; külünü, yılın muayyen bir gününde mezara gömerler. İlbaharda ölenleri sonbaharda, otların ve yaprakların sarardığı zaman gömerler. Kışın veya güzün ölenleri çiçekler açıldığı zaman (ilkbaharda) gömerler. Defin gününde ölünün akrabaları, tıpkı öldüğü günde yaptıkları gibi, at üzerinde gezerler ve yüzlerini keserler, ağlarlar. Mezar üzerinde kurulan yapının duvarlarına ölünün resmini, hayatında yaptığı savaşları resmederler. Bu ölü ömründe bir adam öldürmüş ise mezar üzerinde bir taş koyarlar. Bazı ölülerin mezarında bu taşlar yüze, hatta bine baliğ olur. Atlar ve koyunları kurban ettikten sonra bunların kafalarını kazıklar üzerine koyarlar (İnan, 2000, s. 177-178; Ögel, 2001, s. 760-767; Roux, 1999, s. 246-247; Esin, 2001, s. 165-167).

Ölenin ardından ölen kişinin kahramanlıklarını, cesaretini, yiğitliğini kendi ağzından ya da üçüncü şahıs üzerinden bir nevi ağıt niteliğinde anlatma geleneğiyle Güney Sibirya ve Talas Yazıtlarında da karşılaşmak mümkündür. E 28 Altın Köl I ve E 48 (Abakan) ve Talas Yazıtları bunun en güzel örneklerindendir:

E 28 Altın Köl I Yazıtı:

1. Yerdeki Bars (kabilesine) ait olduğuma ve şecaat sahibi olduğuma doymadım!
2. (Avda) keskin okçu ve (güreşte) güçlü (bahadır) idiniz. Elig Bört Opa Bars, ayrılık ne acı!
3. Bizim ninemiz olan Umay Hanım! Sen akrabalar olan bizi, cesur erleri altı ayaklı-elli olarak yaratmadınız. Binek atlarımızı üç (ayaklı) yaratmadınız. Ah, ganimetlerim, ah hazinelerim, ayrıldım. (Bu dünyadan) boşandım, (onları) teslim ettim.
4. On ay beni annem taşıdı, devletime getirdi, kahramanlık için büyüdüm.
5. Devletimi üzerek, düşmanın çokluğuna bakmadan savaşa girdim ve heyhat ayrıldım!
6. Küçük erkek kardeşlerinize ve akraba olan kardeşlerinize büyük yük yüklediniz.
7. (Benim) kahramanlığım için, kendi ve akraba kardeşlerimin şanı için bu ebedî anıt dikildi.
8. Biz dört idik, bizi Erklig (alt dünyanın hükümdarı) ayırdı. Heyhat!
9. Altın Songa'nın ormanlarının geyikleri çoğalın, dağılın! (Sizi) avda vurabilecek benim Opa Bars'ım ayrıldı. Heyhat! (Kormuşın vd., 2016, s. 113-114).

E 48 (Abakan) Yazıtı:

1. Erdemi için Doymadı.
2. ... erdeminde ...
3.
4. ... üç kez

5.

6. ...

7. Bilge tutuk olan Töles beyi on altı yaşında (evliliğe) aldığı zevcesine doymadı, benim sevgili beyim.

8. Erdemli kavmine doymadı; Töleslerin cesur tutuk'unun görevlerine doymadı! Önderlerin en iyisi, yazık, ne acı!

Heyhat!

9. Ah, keder ... sizin ... olduğu için (ebedî anıt) diktik, insanların en iyisine bizi dikiyoruz.

10. Kahramanlığı sayesinde han (hizmetinde) şerefli tutuk unvanına ulaşan beyim! Heyhat, savaşçı erlerin önderi, yazık!

Ne acı!

11. Kırk dokuz yaşına kadar (düşmanın) elli dokuz (savaşçı) erini öldürdü, o (savaşçı) erlerin önderi olan sangun'u öldürdü. Bilgem benim, heyhat!

12. İç toprakların geyikleri çoğalsın! Onları (avda) öldürebilen cesur tutuk şimdi yok...

13. Toguday'ın turları çoğalsın! Onları avcı kuşlarla avlayabilen bilge tutuk artık yok, çoğalsınlar! Cesur hükümdar sofrası amiri kaldı.

14. Sizin yedi oğlunuza doymadan, babacığım, (üzerimize) büyük keder bıraktınız. Kederliyken (bu) ebedî anıtı diktim.

15. Onun cesur kahramanlığı uğruna bu ebedî anıtı diktim. Biz (onu) (onun) yedi oğlu olduğumuz için diktik (E 48 Abakan Yazıtı, Kormuşin vd., 2016, s. 152).

Talas 13:

1. Küçük zevcem dul kaldı. Varis oğlum

2. Kumar Çor.

3. Akrabalarım da atlar aç, öküzler aç!

4. Yetişkin adım Eşkulu'dur. Zavallı ben! (Kormuşin vd., 2016, s. 332).

İbn Fadlan X. yüzyılda Volga Bulgarlarının defin törenleri hakkında şunları aktarır:

O dönemde yeni Müslüman olan Volga Bulgarlarında geleneksel dine ait defin gelenekleri aynen devam ettirilmektedir. Ölünün çadırının kapısına gelirler, müthiş ve vahşi seslerle ağlardı; köleleri kendilerini kamçı ile döve döve feryat ederlerdi (İnan, 2006, s. 188).

İbn Fadlan Oğuzların defin törenleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

Oğuzlardan biri hastalanınca, o kimsenin cariyeleri ve köleleri kendisine hizmet ederler. Kendi çadırlarından uzakta onun için bir çadır kurarlar. Ölünceye veya iyi oluncaya kadar onu çadırda bırakırlar. Eğer, bu kimse fakir veya köle olursa onu sahraya atıp giderler. Aralarından biri ölürse onun için ev gibi büyük bir çukur kazarlar. Bundan sonra cesedini alıp hırkasını (elbisesini) giydirebilirler, kuşağını ve yayını kuşandırır. Eline, içinde nebiz olan ağaçtan bir kadeh verip, önüne içinde nebiz bulunan ağaçtan bir kap koyarlar. Sonra bütün şahsi eşyasını getirip onunla

birlikte bu oda gibi çukura koyarlar. Daha sonra ölüyü çukurda oturup üzerini tavanla örterler. Mezarının üzerinde çamurdan kubbe gibi bir tümsek yaparlar. Bundan sonra ölünün hayvanlarının yanına varıp miktarına göre, birden yüze veya iki yüze kadarını kurban olarak öldürürler. Onların etlerini yerler. Başlarını, ayaklarını ve derilerini ve kuyruklarını bir tarafa ayırıp, bunları kesilmiş ağaçlar üzerine kabrinin başına asarlar. ‘Bunlar onun hizmetçileridir. Cennet’te ona hizmet edecekler.’ derler”... Herhâlde şurası muhakkaktır ki geleneksel dini sürdüren Oğuzlar ve Kıpçaklar IX-XIII. yüzyıllarda Köktürklerin defin törenlerini olduğu gibi devam ettirmişlerdir (İnan, 2006, s. 178-179).

Dede Korkut Hikâyelerinde Beyrek’in ölümü üzerine yaşananlar ve ölümle ilgili uygulamalardan anlaşıldığı üzere Oğuzlarda İslami Dönem’de cenazeye ilgili geleneklerin İslamiyet’in ve etkileşime girilen yeni kültürel çevrelerin etkisiyle farklılık arz ettiği görülmektedir:

Kaza benzer kızı gelini ak çıkardı kara giydi. Ak boz atının kuyruğunu kestiler. Kırk elli yiğit kara giyip mavi sarındılar. Kazan Bey’e geldiler. Sarıklarını yere vurdular. Beyrek diye çok ağladılar... Kazan bu haberi işitince, mendilini eline alıp hüngür hüngür ağladı, divanda feryat figan kıldı. Hep orada olan beyler ağlaştılar. Kazan vardı odasına girdi, yedi gün divana çıkmadı, ağladı oturdu...” Yine Dede Korkut Hikâyelerinde bir kişi öldüğünde, yiğitlerin sarıklarını kaldırıp yere vurup, mendillerini alarak böğüre böğüre ağladıkları görülür. Ak çıkarıp kara giyilir. Atı kesilip ası verilir. Yavuklusu saçını yolar, yüzünü tırnaklayarak yırtar, ayağından çizmesini atar. “Ağıtlar, ölü evden çıkmadan veya evden ayrıldıktan hemen sonra söylenir. Kadınlar ölü yatağının çevresine otururlar, ağıt söyleyen kişi her beyti veya kıtayı bitirdiğinde, diğer kadınlar toplu hâlde ağlama tonlarını yükselterek ‘oy’, ‘vay’ diye bağırırlar. Bu arada saçlarını başlarını yolarlar, yara bere içinde kalanlar çok görülür. Ölü toprağa verildikten sonraki günlerde baş sağlığına gelindiğinde, önce ölünün yakını kadın tarafından onun meziyetleri sayılıp dökülür, nasıl öldüğü anlatılır. Hemen sonra da ölünün giysileri ortaya atılarak ağıt söylenmeye başlanır (Yaşar, 1982, s. 472-473’ten akt. Çelebi, 2006, s. 18-19).

Eskiden diğer Türk boylarında olduğu gibi Kırgızlarda da eşi ölen kadın yüzünü tırnaklayarak, yanaklarından kan akıtarak canını acıtırır. Bunu Kırgızlar “Başı karalı, yüzü yaralı” şeklinde nitelendirmişlerdir (Dıykanbayeva, 2016, s. 180). Günümüzde de Kırgızlarda yas tutma gelenekleri birtakım değişikliklere uğramış olsa da devam etmektedir. Kırgızlarda yas süresi ölünün gömülmesinden başlayıp bazı bölgelerde kırkına, bazı bölgelerde bir yıla yani yoğ aşına kadar devam etmektedir. Yas süresi, ölenin yakınlığına, yaşına veya cinsiyetine göre belirlenmektedir... Kırgızlar genelde kırk gün yas tutar. Fakat Kırgızistan’ın bazı bölgelerinde yas bir yıl, bazen daha fazla devam edebilmektedir. Bu süreçte yas tutan insanlar düğüne, eğlenceye gitmezler; süslenmezler, hep kara giyerler (Dıykanbayeva, 2016, s. 179).

21. yüzyılda bile İslamiyet’in, Budizm’in Hristiyanlığın, Museviliğin... yaşandığı Türk kültür coğrafyasında ölü aşı, ölenin atının kuyruğunun kesilmesi, ölen erkeğin eşinin saçının kesilmesi, kıyafetin ters giyilmesi, siyah kıyafet giyme... gibi geleneksel inanç sistemine ait uygulamaların devam ettirildiği görülmektedir.

2. Alper Tonga Sagusu:

İslam öncesi Türk kültüründe ağıtlar “sagu” adıyla genellikle “yoğ” törenleri içerisinde terennüm edilirdi. Özellikle Yenisey ve Talas Yazıtlarında nesir şeklinde karşımıza çıkan ve içerik olarak sagu ile aynı olan ifadeler, zamanla şiire dönüşmüştür. Bunlar, başta insanların ölüm karşısında hissettiklerini, düşündüklerini ifade eden metinlerken sonraları ozanların kopuzları eşliğinde söyledikleri şiirler hâline geldiler. Belli vezinlerle muayyen bir tertibe göre icra edilen bu eserler genellikle tıpkı Yenisey ve Talas Yazıtlarında olduğu gibi uzun uzun ölünün erdemlerinden bahsederler. Ölünün çeşitli vasıflarının övüldüğü sagularda nihayet feleğin onu nasıl mağlup ettiğinden dem vurulur. Bu metinlerde genellikle canlı tabiat tasvirlerine, özellikle kahramanın öldüğü yerin özelliklerine yer verilir. “Sagucu” bu bölümde bir ilgi kurarak kendisiyle beraber tabiatın da ağladığından (bulutların, ırmakların vs.) bahseder. Bu şiirleri sagucu ya ölenin ağzından ya da kendi ağzından söyler (Köprülü, 1986, s. 75; Köprülü, 1989, s. 119; Artun, 2004, s. 26; Tavukçu, 2009, s. 140).

Türk Edebiyatı’nda şiir şeklinde ifade edilen en kapsamlı ilk ağıt örneği olarak Kaşgarlı Mahmud’un *Dîvânu Lugâti’t-Türk* adlı sözlüğünde yer alan ve 2+2+ veya 4+3 duraklı, yani hece ölçüsünün 7’li kalıbıyla söylenmiş olan Alp Er Tonga Sagusu kabul edilir.

F. Köprülü, Alp Er Tonga’nın beşinci asırdan önce yaşamış, Türklerin hatırasında kuvvetli bir iz bırakmış büyük bir kahraman olabileceğini söyler (Köprülü, 1913, s. 5-78’den akt. Tekin, 1989, s. 2). T. Tekin ise konuyu Köl Tigin Yazıtı’nın kuzey yüzünün 6 ve 7. satırlarındaki “... dördüncü olarak Çuş Başı’nda savaştık. Türk halkının ayağı sendeledi. Perişan olacak idi. Süratle gelen (düşman) ordusunu Köl Tigin dağıtıp Tongra(lardan) bir grup yiğit on eri Tonga Tigin’in cenaze töreninde kuşatarak öldürdük” (Tekin, 1995, s. 51) ve Bilge Kağan Yazıtının 30 ve 31. satırlarındaki “... üçüncü olarak Çuş (Irmağı) başında savaştım. Türk halkının aşağı sendeledi, fena olacak idi. (Saflarımızı) yarıp dağıtarak gelen ordusunu püskürttüm. (Bu sayede) pek çok ölecek (kişi) hayatta kaldı. Orada Tongra boyu Alplerinden bir grubu Tonga Tigin’in cenaze töreninde çevirip kuşatarak dövdüm” (Tekin, 1995, s. 73). şeklindeki ifadelerden ve aynı olayın Çin kaynaklarındaki karşılıklarından hareketle değerlendirir ve Kapgan Kağan’ın oğlu Tonga Tigin’in 714’te ilgili savaşta tek başına Beşbalık surlarına doğru gelirken Çinliler tarafından pusuya düşürülerek öldürüldüğünü, bu durumu gören askerlerin çığlıklar ve feryatlar kopararak ağladıklarını ve geri çekildiklerini; dolayısıyla Kapgan Kağan’ın oğlu Tonga Tigin’in Çinliler tarafından bu şekilde pusuya düşürülerek öldürülmesi neticesinde ve bu beklenmedik kayıp karşısında bir ağıt oluşmasının pek doğal ve kuvvetle muhtemel olduğunu söyler (Tekin, 1989, s. 3-4). Tekin konuyla ilgili önerisin;

“Bu olayın meydana geldiği tarihle Kâşgarlı’nın yaşadığı dönem arasında üç buçuk yüzyıllık bir zaman süresi vardır. Bu süre gerçek bir olayın ve kahramanın efsaneleşmesi için yeterince uzundur. Bu nedenle, Alp Er Tonga’yı çok daha eski zamanlarda yaşamış bir Türk kahramanı veya Köprülü’nün bir ihtimal olarak ileri sürdüğü gibi “tarihe girmemiş başka bir Tonga Tigin” saymaya gerek yoktur sanıyoruz. *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’teki ağıt parçalarında adı geçen Alp Er Tonga, büyük bir ihtimalle, 713’te Beşbalık seferine çıkan Kapgan Kağan’ın 714 yılında şehir surları önünde pusuya düşürülerek öldürülen ve ölümü Türkleri derin üzüntü içinde bırakan oğlu Tonga Tigin’den başkası değildir.” şeklinde destekler. Ancak konuyla ilgili diğer çalışmalar da dikkate alındığında gerek Köprülü’nün gerekse Tekin’in önerilerinin ispatı pek mümkün görünmemektedir.

2.1. Alper Tonga Sagusu ve Türkiye Türkçesine Aktarımı: (Tekin, 1989, s. 9-11; Ercilasun, 2009, s. 324-325)

Alp Er Tonga öldi mü
Esiz ajun kaldı mu
Ödleğ öçin aldı mu
Emdi yürek yırtılır (I, 41]

*Alp Er Tonga öldü mü?
Kötü dünya kaldı mı?
Felek öcünü aldı mı?
Şimdi yürek(ler onun ölümünün acısı ile)
yırtılır.*

Ödleğ yarag küzetti
Ogrı tuzak uzattı
Begler begin azıttı
Kaçsa kalı kurtulur (II, 234)

*Felek (onun canını almak için) fırsat
gözetti
Gizli tuzak uzattı / kurdu.
(Felek) beyler beyini (böylece) yanılttı (ve
tuzağa düşürdü)
Kaçsa (bile bu tuzaktan) nasıl kurtulur?*

Ödleğ küni tawratur
Yalnguk küçin kewretür
Erdin ajun sewritür
Kaçsa takı ertilür (II, 335)

*Feleğin günleri çabuk geçer
(Felek böylece) insanın gücünü (gitgide)
zayıflatır;
Dünyadaki insanları azaltır / Dünyayı
insanlardan boşaltır.
(İnsanlar Felek'ten kurtulmak için)
kaçsalar (bile bu yarışta) yine (ona)
yetişilir.*

Ögreyüki mundag ok
Munda adın tıldag ok
Atsa ajun ugrap ok
Taglar başı kertilür (I, 160)

*(Feleğin) âdeti böyledir işte!
Bundan başka(sı) da bahanedir zaten.
(Felek bir kere) niyet edip (de) ok atarsa
dağların başı (bile) kertilir!*

Begler atın argurup
Kadgu anı turgurup
Mengzi yüzi sargarıp
Kürküm angar türtilür (I, 486)

*Beyler atlarını yordular;
Kaygı (ve keder) onları zayıflattı.
Bet ve benizleri (öyle) sarardı (ki)
(Yüzlerine) safran sürülmüş (sanırsınız).*

Ulşıp eren börleyü
Yırtıp yaka urlayı
Sıkırıp üni yırlayı
Sıgtap közi örtülür (I, 188)

*Erkekler kurtlar gibi, hep birlikte
uluyorlar;
Yakalarını yırtıyor ve çığlık atıyorlar.
İşlik çalar gibi sesler çıkarıyor ve feryat
ediyorlar.
Ağlamaktan gözleri (yaşlarla) örtülüyor.*

Könglüm için örtedi
Bütmiş başıg karladı
Keçmiş ödüg irtedi
Tün kün keçip irtelür (I, 245)

*Gönlüm (acıdan) için için yandı;
(Bu acı) kapanmış yarayı (yeniden) deşti.
(Gönlüm) geçmiş zamanları aradı;
Geceler ve günler geçtikçe (de o zamanlar)
aranıyor.*

Ödleğ arıg kewredi
Yunçıg yawuz towradı
Erdem yeme sewredi
Ajun begi çertilür (3, 41)

*Felek iyice zayıfladı;
Sefil ve kötü olanlar güçlenip kuvvetlendi.
Edep ve erdem de (iyice) azaldı;
(çünkü), dünyanın beyi (olan Afrasiyab)
yok oldu.*

Ödleğ kamug köfredi
Erdem arıg sewredi
Yunçıg yawuz towradı
Erdem begi çertilür (I, 102)

*Felek bütün bütün zayıfladı;
Edep ve erdem iyice azaldı.
Sefil ve kötü olanlar güçlenip kuvvetlendi;
Edep ve erdem beyi (olan Afrasiyab) yok
oldu.*

Bilge böğü yunçıdı
Ajun anı yançıdı
Erdem eti tınçıdı
Yerke tegip sürtilür (III, 303)

*Bilgili ve akıllı (olanların hâli) kötüleşti;
Dünya onları ezip çiğnedi ve hırpaladı.
Edep ve erdem in etleri çürüdü ve bozuldu;
(Bu etler) yerlere deşip sürükleniyor.*

3. Sonuç:

Türk kültüründe yas törenleri, ölüye saygı göstermek, ölüm karşısında hissedilen acıyı yansıtmak ve acıyı paylaşmak gibi nedenlerle günümüze kadar varlığını korumuş kültürel özelliklerden biridir. Kişisel ya da toplumsal düzeyde acı veren ölümlü pek çok olay, Türk boylarında genellikle ağıtla da ifade edilmiştir. Türklerde İslami Dönem öncesinden günümüze kadar cenaze töreni, yas ve ağıt söyleme geleneği hep birlikte var olmuştur. Türk kültür tarihinde cenaze törenleri, cenazeye ilgili ritüeller, uygulamalar, mezar şekilleri, ölümün ve mezarın / mezarlığın algılanma biçimi; ölüm karşısında gösterilen tepkiler kabul edilen inanç sistemlerine göre farklılık gösterse de doğal olarak tarihî süreçte ölüm karşısında ölenin yakınlarının hissettiği acıda ve yaşanan derin travmada herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Ağıt yakmanın ya da ölüm karşısında hissedilenlerin yazı diline aktarımının Türk halkları arasında çok eski bir geçmişi vardır. Türk kültüründe cenaze töreniyle, yasla ve ağıt söyleme geleneğiyle ilgili bilgileri Köktürk harfli yazıtlardan ve aynı döneme ait Çin kaynaklarından takip edebilmek mümkündür. Başta, Köl Tigin Yazıtı'nın kuzey yüzünün 10-11 satırlarındaki Bilge Kağan'ın, kardeşi Köl Tigin'in ölümü karşısında hissettiklerinin ifadesi olan cümleler olmak üzere Yenisey ve Talas Yazıtlarının önemli bir kısmı içerik olarak çoğunlukla ağıt metinleriyle aynıdır. Bu yazıtlarda ölüm karşısında hissedilenlerin, ölenle ilgili düşüncelerin, övgülerin çoğu zaman şiirsel bir üslupla, bazen ölenin ağzından bazen de üçüncü şahıslar üzerinden nesir şeklinde ifade edildiği görülür. Bu dönemde yoğ törenleriyle ilgili en dikkat çekici uygulamalardan biri de sığıtçılar ve bunların söyledikleri ağıtlardır. Zira sığıtçılar o kadar önemlidir ki Bilge Kağan, Köl Tigin'in cenaze törenine gelenleri sayarken başta sığıtçıyı söyler ve Köl Tigin'in mezar kompleksindeki heykellerden biri de sığıtçı heykelidir. Sığıtçıların söyledikleri ağıtlara gelince; Yenisey ve Talas Yazıtları başta olmak üzere Köktürk harfli yazıtlarda şiirsel bir üslupla nesir şeklinde ifade edilen ağıt metinlerinin şiir biçiminde tespit edilebilen en kapsamlı ilk örnekleri Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Alper Tonga Sagusu ve diğer ağıt metinleridir.

XI. yüzyıl ve öncesinde “sagu” kavram işaretleriyle karşılanan ağıt kavramı, 21. yüzyılda bile İslamiyet'in, Budizm'in, Hristiyanlığın, Museviliğin... yaşandığı Türk kültür coğrafyalarında 'mersiye koşukları'; 'mâtemnâme, ağı, marsiya'; 'coktav, kosok gelin ağlatması'; 'ağı, tavs, tavs, marsiya'; 'bozlau/bozlaw'; 'ağı, sîven'; 'sazlamag'; 'taqmaq' 'aalamak türküleri' gibi farklı kavram işaretleriyle varlığını sürdürmektedir.

Kaynaklar

- Abdurrahman, V. (2004). Tarihteki efsanevi Turan padişahı Alp Er Tonga hakkında. *A.Ü.DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 35, 1-8.
- Alyılmaz, C. (2003). Türk tengri dini edebî çevresi (Orhun Türkçesi dönemi). *Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi*. C. 4. Ankara. 1-24.
- Alyılmaz, C. (2005). *Orhun yazıtlarının bugünkü durumu*. Ankara: Kurmay.
- Alyılmaz, S. (2014). Eski türk kadın heykellerinin düşündürdükleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(4), 1-33.
- Arat, R. R. (1991). *Eski Türk şiiri*. Ankara: TTK Yayınları.

- Artun, E. (2005). Osmaniye’de ağıt söyleme geleneği ve osmaniye ağıtları. *Karacaoğlan’dan Bela Bartok’a Dadaloğlu’ndan Âşık Feymani’ye Osmaniye Kültür Sanat ve Folklor Sempozyumu Bildirileri*. Ankara, 8-34.
- Artun, E. (2008). Çukurova ağıt söyleme geleneğinde ölüm dışı söylenen ağıtlar. *Karadeniz*, 1/1, 52-72.
- Aslan, Y. (1988). Azerbaycan’da defin merasimleri ve diğer millî cumhuriyetlerde dinî vaziyet. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 56, 154-159.
- Aydemir, A. (2014). Divanü lûgat-it-türk’te ‘ağlamak’ ve ‘gülmek’. *International Journal of Language Academy*, 2(1), 247-259.
- Aydemir, A. (2013). Manevi kültürümüze ait iki kelime ‘ağıt’ ve ‘sığıt’ üzerine: Semantik bir yaklaşım. *Turkish Studies*, 8(1), 781-802.
- Bali, M. (1997). *Ağıtlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Boratav, P. N. (1982). *Folklor ve edebiyat I-II*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Çelebi, İ. (2006). *Kırgız halk edebiyatında kosoklar (ağıtlar)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dıykanbayeva, M. (2016). *Kırgızlarda atalar kültü*. Konya: Kömen Yayınları.
- Dilçin, C. (2000). *Örneklerle Türk şiir bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Elçin, Ş. (1990). *Türkiye Türkçesinde ağıtlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Elçin, Ş. (1993). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Elçin, Ş. (1998). Ağıt. *Türk Dünyası El Kitabı*. III. Ankara: TKAE Yayınları.
- Esin, E. (2001). *Türk kozmolojisine giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (1972). Divanü lûgat-it Türk ve Alp Er Tunga. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, XXVII, 253, 56-59.
- Görkem, İ. (1992). Türk dünyasında yas törenleri ve ağıtlar. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 77, 157-188.
- Görkem, İ. (2001). *Türk edebiyatında ağıtlar – Çukurova ağıtları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hacıgökmen, M. A. (2016). Türklerde yas âdeti temelleri ve sonuçları. *Nejat Göyünç Armağanı*. Sivas.
- İbn Fadlan, (1995). *Seyahatname*. (çev. Ramazan Şeşen). İstanbul.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve incelemeler I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (2006). *Tarihte ve bugün şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karatay, O. (2003). *İran ile Turan (Hayali milletler çağında Avrasya ve Ortadoğu)*. Ankara: Karam Yayıncılık.
- Kâşgarlı Mahmud, (2006). *Divanü lûgati’t-Türk*. (çev. Besim Atalay). Ankara: TDK Yayınları.
- Kaya, D. (1999). *Anonim halk şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Killi Yılmaz, G. (2007). Hakaslarda ölüm ile ilgili gelenekler. *Ankara Üniversitesi Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 65-87.
- Koçak, A. ve Yakıcı. A. (2005). Türklerde ağıt geleneği ve Burdur ağıtlarının bu gelenek içindeki yeri. *I. Burdur Sempozyumu 16-19 Kasım 2005*. Burdur, 234-240.
- Kormişin, İ. vd. (2016). *Yenisey – Altay- Kırgızistan yazıtları ve kâğıda yazılı runik belgeler*. İstanbul: Bilgesu Yayınları.
- Kuzay Demir, G. (2015). Dede Korkut anlatmalarından hareketle ağıt türü üzerine bir değerlendirme. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15(2).
- Ögel, B. (1971). *Türk mitolojisi kaynaklar, açıklamalar, destanlar I*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ögel, B. (1984). *Türk kültür tarihine giriş VI*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ögel, B. (2001). *Türk kültürünün gelişme çağıları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Ögel, B. (2003). *İslamiyetten önce Türk kültür tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öger, A. (2007). Buldan yöresinde ağıt yakma geleneği ve yöre ağıtları üzerine bir değerlendirme. *Buldan Sempozyumu*. Ankara: Ofset Matbaacılık.
- Öger, A. (2008). Türk kültür tarihinde Alp Er Tonga ve Uygur Türkleri arasında onunla ilgili anlatmalar. *Turkish Studies*, 3(7).
- Özkan, N. ve Horata, O. (1999). Romanya ve Gagauz edebiyatı. *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi -12*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Radloff, W. (1994). *Sibirya'dan II*. (çev. Ahmet Temir). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı-Yayınları.
- Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde ölüm*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Sağol, G. (2007). 'Ölmek' karşılığında kullanılan kelimelerden hareketle Türklerde ölümün algılanışı. *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri 24-29 Eylül 2000*. Ankara, 1545-1574.
- Sözbilici, Ş. (2002). Ağıt kelimesinin kökeni. *Türk Dili Dergisi*, 604, 325-332.
- Şemel, S. (1988). Türk edebiyatında ağıt, *TDV İslam Ansiklopedisi 1*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Şimşek, E. (1993). *Kadirli ve Osmaniye ağıtları*. Antakya: Tesfa Yayınları,
- Tavukçu, O. K. (2009). Türk edebiyatında ölüm şiirlerinin üslup özellikleri. *Uçmağa Varmak Kitabı*. (ed. E. Gürsoy Naskali ve Gülden Sağol Yüksekaya). İstanbul, 139-156.
- Tekin, T. (1986). İslam öncesi Türk şiiri. *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı I (Eski Türk Şiiri)*. 409, Ocak 1986, 3-42.
- Tekin, T. (1989). *XI. yüzyıl Türk şiiri (Dîvânu lugati't Türk'teki manzum parçalar)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, T. (1995). *Orhon yazıtları*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (2011). Ağıt maddesi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uçmağa Varmak Kitabı. (2009). (ed. E. Gürsoy Naskali ve Gülден Sağol Yüksekaya). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Uludağ, S. (1988). Ağıt maddesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1. İstanbul: TDV Yayınları.

Ünal, F. (2008). Kazak Türklerinde defin merasimi ve aş verme geleneği. *Bilig*, Bahar /2008. 45, 103-130.

Yaldızkaya, Ö. F. (1992). *Emirdağ yöresi Türkmen ağıtları*. İzmir: Bayraklı Matbaası.

Yaldızkaya, Ö. F. (1996). Bir Kore ağıdı. *Erciyes Dergisi*, 221, <http://www.turkuler.com/yazi/yemenkore.asp> (Erişim tarihi: 17.02.2018).

Extended Abstract

Funeral ceremonies, funeral rituals, practices, burial forms, perception of death and grave/cemetery in the history of Turkish culture; Although the reactions to death differ according to accepted belief systems, naturally, there has been no change in the pain and deep trauma experienced by the relatives of the deceased in the face of death in the historical process.

Being helpless in the face of death, which is the most significant and most painful truth of life, human beings have met this helplessness sometimes with tears, sometimes with sadness, sometimes with anger, and sometimes with laments, which are chants of heartache that includes all these feelings. However, although the pain felt disappears in time, the emotional verses remain, and they continue to exist as an important carrier of our culture.

Alp Er Tonga Soga included in Kaşgarlı Mahmud's dictionary *Divânu Lugâti't-Türk* as the most comprehensive early example of lament expressed in the form of poetry in Turkish Literature, has 2+2+3 or 4+3 stops, that is, sung with the 7th pattern of the syllabic meter.

In Turkish culture, mourning ceremonies are one of the cultural features that have preserved their existence until today for reasons such as respecting the dead, reflecting the pain felt in the face of death, and sharing the pain. Many mortal events that are painful on a personal or social level are often expressed with laments in Turkish tribes. From the pre-Islamic Period to the present day, the tradition of funeral rites, mourning, and lamentation has always existed in Turks. Funeral ceremonies, funeral rituals, practices, burial forms, perception of death and grave/cemetery in the history of Turkish culture; Although the reactions to death differ according to accepted belief systems, naturally, there has been no change in the pain felt by the relatives of the deceased and the deep trauma experienced in the face of death in the historical process.

The transmission of lamentation or what is felt in the face of death into written language has an ancient history among Turkish peoples. It is possible to follow Turkish culture's information about the funeral ceremony, mourning, and lament tradition from the Köktürk letter inscriptions and Chinese sources of the same period. A significant part of the Yenisey and Talas Inscriptions are mostly the same as the lament texts, especially the sentences on lines 10-11 of the north face of the Köl Tigin Inscription, which expresses the feelings of Bilge Kagan in the face of the death of his brother Köl Tigin. In these inscriptions, it is seen that the feelings about death, thoughts, and praises about the deceased are expressed in prose, sometimes in a poetic style, sometimes from the mouth of the deceased, and sometimes through the third person. One of the most remarkable practices related to funeral ceremonies in this period was the laments

and their laments. Because the lamenters are so important that Bilge Kagan mentions the lamenter when counting the people who came to Köl Tigin's funeral, and one of the statues in Köl Tigin's tomb complex is the lamenter statue. As for the laments that the lamenters said; The most comprehensive first examples of lament texts that can be identified in poetic form in Köktürk letter inscriptions, especially Yenisey and Talas Inscriptions, are Alper Tonga Elegy and other lament texts in *Dîvânu Lugâti't-Türk*.

The concept of lament, which was met with the concept sign "sagu" in the 21st century and before, is the "runs of lament" in Turkish cultural geographies where Islam, Buddhism, Christianity, Judaism are lived even in the 21st century; 'mâtemnâme, agı, marsiya'; 'coktav, kosok gelin ağlatması'; 'agı, tavs, tavsı, marsiya'; 'bozlau/bozlaw'; 'agı, sîven'; 'sazlamag'; 'taqmaq' continues to exist with different concept signs such as 'aalamak folk songs'.

